

**Стратегия за развитие на екологично овощарството и на преработвателната
промишленост в ТГР „Крайще“
2013.-2016.**

МАЙ - 2012.

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Изходни позиции

1.1. Рамка

1.2. Интеграцията в ЕС

1.3. Модернизация

2. Трансграничен район „Краище“

2.1. SWOT анализ на силните и слабите страни, възможностите и заплахите

3. Фактори за развитие на овощарството в ТГР „Краище“

4. Анализ за развитието на овощарството в ТГР „Краище“

4.1. Значение на основните тенденции

4.2. цели на политиката

4.3. производство на плодове

4.4. Обработка и съхранение

5. Заключение и препоръки

6. Проектни предложения за развитие на икономиката, селското стопанство и овощарството в ТГР „Краище“ - някои идеи

ВЪВЕДЕНИЕ

Изработването на Стратегията за развитие на екологично овощарството и на **хранително-вкусова** преработвателната промишленост в ТГР „Краище“ и Програмата за подмладяване на застрашени от изчезване местни сортове и създаване на два овощни разсадника с генни банки и маточници в общините Трекляно (България) и Босилеград (Сърбия) е в рамките на проект " Краище - район

на уникални сортове овощни култури", наричан по-нататък съкратено КРОГ, който се изпълняват в рамките на Програмата за трансгранично сътрудничество по ИПП България – Сърбия от юли 2011 г. до октомври 2012, с водещ партньор Лесотехническият университет в София и партньорите общините Трекляно, България и Босилеград, както и Културно-информационен център "Босилеград" от Сърбия.

За изпълнение на дейностите по проекта са ангажирани и активно участват представители на местната власт и на държавни и частни фирми, на неправителствени организации и граждански групи. Специална методическа и техническа помощ предоставиха експерти от консултантска Агенция Link – Нови сад. Изработването на Стратегията за развитие на екологично овощарството и на преработвателната промишленост в ТГР „Краище” и Програмата за подмладяване на застрашени от изчезване местни сортове и създаване на два овощни разсадника с генни банки и маточници в общините Трекляно (България) и Босилеград (Сърбия) е в рамките на проект КРОГ с финансовата подкрепа на Европейския съюз, чрез Програмата за трансгранично сътрудничество по ИПП България – Сърбия.

Този проект отговаря на специфичните цели на Приоритетна са 2: Подобряване на капацитета за съвместно планиране, решаване на проблема и развитие. Ключова област на интервенция 2.2: Устойчиво развитие чрез ефективно използване на регионалните ресурси.

Обща цел: Засилване на сътрудничеството в ТГР „Краище” за стимулиране на биологичното земеделие, съществен елемент за устойчивото развитие на района.

Специфична цел: Установяване и съхраняване на богатото разнообразие от слабо известни и непознати сортове овощни култури в ТГР „Краище”, засилване заинтересоваността на целевите групи за опазване и ползване на характерните за района местни сортове и стимулиране на екологосъобразно овощарство, като отрасъл на биологичното земеделие.

Целеви групи са:

1. Земеделски производители – овощари;
2. Селскостопански специалисти – агрономи и други експерти в областта на биоземеделието;
3. Неправителствени организации;
4. Учащи се младежи с професионална насоченост и заинтересованост;

5. Широката общественост в ТГР Краище - заинтересована от развитие на модерно овощарство с местни сортове овощни култури.

Стратегията за развитие на екологично овощарството и на преработвателната промишленост в ТГР „Краище” и Програмата за подмладяване на застрашени от изчезване местни сортове и създаване на два овощни разсадника с генни банки и маточници в общините Трекляно (България) и Босилеград (Сърбия) са неразривно свързани и тяхната реализация е паралелна във времето. Стратегията е дългосрочен документ, а Програмата произтича от нея и е с по-кратък времеви хоризонт.

Стратегията за развитие на екологично овощарството и на преработвателната промишленост в ТГР „Краище” е обусловена от необходимостта местните общности да участват активно в процеса на преход на цялата социално-икономическата система към пазарна икономика и демократични обществени отношения след един много труден период на преход, със значително ерозирани качеството на живот и условията на труд в общините в региона. Необходимо е да се отчитат специфичните условия в България като член на ЕС и в Сърбия, като кандидат за член на Общността.

Настоящата Стратегия е в отговор на необходимостта за значително по-голямата ролята и значението на общинските власти и тяхното взаимно сътрудничество с цел по-нататъшно обществено-икономическо развитие, и в частност на селското стопанство, особено на овощарството.

Стратегията се основава на принципите на икономическата ефективност, устойчивост, зачитане на принципите за опазване на околната среда, равни права за всички граждани и утвърждаване на значението на младежта като носител на бъдещото развитие и насърчаване на регионалното развитие на общините от ТГР „Краище”. Такъв процес на стратегическо планиране прави тяхното управление по-прозрачно и предвидими, така че да се даде възможност на всички заинтересовани страни да са пряко ангажирани в планиране на бъдещето.

Стратегията е проектирана с подробно разглеждане на външните макро-икономически условия и възможности, както и развитието на нейната стратегическа ориентация, развитие на поети задължения на национално ниво, като се започне от

местните природни, културни, исторически и социално-икономически условия, наличните човешки, природни, климатични ресурси, като се грижи за всички общини в региона.

Подготовката на този документ е предшествано от подробно диагностициране на ситуацията в общините от района, като се определиха силните и слабите страни, които се проявяват в своето развитие и оценка на възможностите и рисковете в по-голяма или по-малка степен, които може да повлияят на перспективите за развитие и общините и в ТГР „Крайще” ката цяло . Стратегията не е списък от субективни желания и нужди, а тя се формира като следствие от SOWT анализа в Стратегията, дискусиите по време на различните форуми в рамките на проекта КРОГ, на обсъжданията в общините с техните ръководства, експерти и представители на останалите целеви групи. Изпълнение на Стратегията е за срок от три до четири години, който се основава на принципа на програмирането и приоритетите в този период могат да реализират чрез собствено и външно финансиране от международни финансови институции, донори и фондове за развитие на ЕС, USAID, SIDA и др.

Стратегията включва преди всичко развитието на овощарството и преработване на овощните плодове, но също така е насочена към развитие на общинската инфраструктура и институции, граждански сдружения и частния сектор в ТГР „Крайще” .

Стратегията е разработена като набор от основни принципи и политики, определяща целите и очаква дългосрочното развитие на овощарството оползотворяването им, без да се навлиза в техническите и оперативните аспекти, които са ангажимент на самите производители. По-конкретно се формулират мерки, които създават равни условия за всички субекти, които работят в сектора на овощарството.

Стратегията предвижда пълноценно да се използва и практикува опита на България, която пета година е член на ЕС, както и опитът на Сърбия в областта на селското стопанство и преработвателната промишленост.

ИЗХОДНИ ПОЗИЦИИ

1.1. РАМКА

Основната теза за бъдещето на ТГР „Крайще“ е силна, ефективна подкрепа за устойчиво развитие. В тази теза се съчетава визия за икономически растеж, основан на общите налични ресурси в района, както и на опазване на околната среда и социално благополучие на населението. Визията е в съответствие с Европейската стратегия за устойчиво развитие Програма 2002.

Основната цел на Стратегията за развитие на екологично овощарството и на преработвателната промишленост в ТГР „Крайще“ е да се идентифицират и приложат действия, които ще допринесат на подобряване качеството на живот чрез създаването на устойчиви общности, които са в състояние да управляват и използват ресурсите ефективно и насърчаване на потенциала за икономически, социални и екологични иновации, като по този начин се гарантира просперитет, защита на околната среда и социалното сближаване .

Анализът показва, че устойчивото земеделие, устойчив туризъм и устойчиво производство на плодове е сложна алтернатива, която може да създаде условия за развитие на социално-икономическия потенциал на региона. Но развитието на тези сектори на икономиката може да задържи и привлече хора в региона и да създаде условия за реконструкция и доизграждане на техническата и социалната инфраструктура. В дългосрочен план може е необходимо прилагането на комплексни мерки за привличане на хора, които биха искали да живеят в този регион, отколкото в големите градове. Тези мерки надхвърлят съдържанието на настоящата Стратегия и трябва да са предмет на друг програмиращ документ.

Основните цели на общините в ТГР "Крайще" са представени в Стратегията в две основни групи:

1. Привличане на инвестиции в туризма и селското стопанство, в частност в овощарството и свързаното с него преработвателната промишленост за плодове;
2. Развитие на човешкия капитал, което означава, привличане и задържане на хора в трудоспособна възраст, което увеличава способността им да участват в социално-

икономическо развитие, както и да се осигурят условия за подобряване на качеството на живот в ТГР „Крайще“.

Овощарството като форма на селскостопанско производство е важна икономическа дейност в региона. Овощарството е един от най-продуктивните селскостопански отрасли, а свързан и с преработвателната промишленост, неговата полза се умножава.

Производството на плодове има много сравнителни предимства в сравнение с други отрасли на селското стопанство:

- Използването на незаети, пустеещи земи;
- отглеждане на овощни дървета върху почвата с различни качества на (физически, химически и други характеристики);
- производство на плодове в различни климатични условия.

В ТГР „Крайще“ има отлични възможности за успешното развитие на много видове овощни култури, основните са – ябълки, круши, сливи . Има благоприятни почвено-климатични условия, които в миналото са използвани много по-пълноценно. Днес естествените предимства за производството на плодове в региона трябва да се използват много по-ефективно. Бъдещото развитие на овощарството и преработвателната промишленост трябва да се фокусира върху по-интензивно производство на плодове за по-високи добиви и висококачествени плодове, както и да се планира тяхното преработване в района, което носи по-висока добавена стойност. Важна информация за производителите на плодове е, че може да се постига 10-20 пъти по-висока стойност на производството на хектар от производството например на пшеница и царевица. Производство на плодове може да бъде много печеливш бизнес, особено ако производителите изнасят на международните пазари. Но това може да се постигне само ако технологиите за производството се модернизират, като се използват качествата на местните овощни сортове в съответствие с търсенето на пазара.

Като нагледен пример, ще цитираме производство на основните плодове в Сърбия през последните години (в тона):

ТИП 2005-та 2006ти 2007мият 2008-мата 2009то 2010та

Ябълки 198030 240000 245 000 236 000 281 868 239 945

Круши 46.739 57.717 60.523 61.886 67.771 47.501

Сливи 304.351 556.000 681.000 607.000 662.631 426.846

Праскова 51 618 59 127 65 624 62 666 77 230 68,636

Кайсия 13.633 21.863 22.952 22.301 31.157 22.936

Череша 19.767 23.302 28.546 29.551 29.228 22.201

Вишна 63 870 80 510 99 893 89 746 105 353 66 224

Орех 20.649 23.751 24.823 24.405 25.172 21.419

Ягода 32299 35457 33129 37924 35799 32973

Малина 84.331 79.680 76.991 84.299 86.961 83.870

През последните години развитието на селското стопанство един от много актуалните въпроси за ТГР „Краище“. Този отрасъл е един от възловите, които може да осигури траен просперитет. Подходящите климатични и почвени условия, запазената чистота на природната среда са фактори за съживяване и развитие на селското стопанство, за което е необходима на нова стратегия. След петдесет година на планираната икономика, десетилетие на изолация, няколко години на несигурност и дебат за в посока искаме да отидем(в Сърбия), вече е време да се отиде напред в национален и регионален аспект, като в Сърбия, така и в България. Селското стопанство е пътя на промяната и трябва да се имат пред трите най-важни елементи:

- Приключване на прехода от социализъм към пазарна икономика (в Сърбия)
- Интегриране и асоцииране в ЕС, т.е. хармонизиране със стандартите на ЕС (в Сърбия)
- Радикална реконструкция и модернизация на целия земеделски сектор (в България и Сърбия) .

Създаването на пазарна икономика има силно влияние върху отношенията между земеделските производители и държавата. Последната се оттегли от много функции, които се прехвърлиха към частния сектор. В същото време, правителството ще трябва да предприемат или да задълбочават много други функции, които са необходими, за да направи пазарите функционира добре. Това включва система за пазарна информация, укрепване и реорганизация на системата на образование, обучение, както и ново законодателство в областта, което трябва да гарантира условията за свободна и лоялна конкуренция. Самостоятелно заети лица, земеделски производители, търговци или преработватели на селскостопанска продукция вече имат повече свобода. Но те не могат да разчитат на държавата, за да им каже какво и как да произвеждат и печалбата или загубата им ще зависи от мъдростта на собствената им решения. Те трябва първо да променят себе си, преценявайки собствения си потенциал и интереси. След това трябва да преценят потенциала на своето стопанства - земя, машини, сгради, добитък и хора. В допълнение, той трябва да се проучва пазара, какво е това, че потребителите искат да купят, колко те са готови да платят за него, т.е. необходимост от качествено маркетингово изследване. Цената тук е най-добрият показател, така че тя трябва да бъде един от основните фактори за преценка. И накрая, земеделски производители, търговци или преработватели на селскостопанска продукция трябва да преценява какво прави държавата - какво изпраща сигнали, какво защитава и субсидира.

Трябва да се имат пред вид и политическите документи в двете държави, като например: Стратегия за развитие на селското стопанство на Сърбия и България, на Националната програма на земеделието на Сърбия, Закон за Земеделие и развитие на селските райони, Закон за биологичното производство, и други подобни.

1.2. Интеграцията в ЕС

Проучвания и анализи показват, че в ТГР "Крайще" е важно да се използват всички нива на регионалното планиране, както на междудържавно, така и на местно равнище. Това е от жизненоважно значение да инициира и развива сътрудничеството и съвместното планиране между общините в района.

Български общини Трекляно, област Кюстендил и Трън, област Перник (България) и общините Босилеград, Сурдулица, Търговище и Владичин Хан, област Пчиня

(Сърбия), които са в ТГР "Крайще" според проекта КРОГ, досега не са имали трансгранични социално-икономически отношения. Има изпълнен общ проект между общините Ковачевци, Земен (България) и община Босилеград – „Създаване на модел за трансгранично сътрудничество между малките общини“ (2009 г.). Основните резултати и опитът от него бяха използвани пълноценно при разработването и изпълнението на настоящия проект „Крайще – район на уникални сортове овощни култури“. Необходимо е да се създадат условия за по-нататъшни активни и динамични отношения между местната власт в ТГР "Крайще" , с цел да се обединят усилията за развитие на селскостопанския сектор, привличане на инвестиции и подобряване на човешките ресурси в тази област.

Усилията на общинските власти следва да бъдат насочени към:

- Ефективното използване на ресурси и средства на ЕС и националните оперативни програми, както и развитието на контакти и за привличане на инвеститори чрез подходящи системи за асоцииране - клъстери, асоциации, кооперации и други подобни.

За общините от Сърбия е важно преди присъединяването към ЕС да се познават и изпълняват определени стандарти, известни като "критериите от Копенхаген". Те съдържат някои политически цели, като например установяването на демокрация, върховенството на закона, правата на малцинствата и пазарна икономика, които трябва да бъдат свързани и със селското стопанство, както и всяка друга област.

- Създаването и развитието на пазарна икономика, която ще бъде в състояние да се интегрират в пазарната икономика, другите държави-членки
- Засилване на конкурентоспособността на местните селскостопански стоки, така че да бъдат равностойни на внасяните стоки от ЕС.
- Персонализиране на целия набор на правилата и практиките на ЕС, чрез които функционира ЕС. Това са правните норми по отношение на селското стопанство и общата селскостопанска политика, която представлява механизмите за администриране на централния селскостопанския бюджет на ЕС. Да се познават "Структурни фондове" и Програмата за развитие на

селските райони, които се използват в България, но не могат да бъдат прилагани, докато Сърбия не стане член на ЕС.

- Трябва пълноценно да се използва и практикува опита на България, която пета година е член на ЕС.

Макар и добре оборудвани и с финансовата подкрепа на селското стопанство е единния пазар на ЕС, изложени на конкуренция, високите изисквания за качество и различни ограничения. Обединяване на земеделските производители в новите държави-членки по такъв пазар предизвиква известна загриженост, особено защото първата година от членството те не могат да се ползват тези обезщетения и субсидии, които са на разположение на земеделските производители в държавите-членки на ЕС. Република Сърбия е изправена пред нови предизвикателства в сегашния си етап на развитие, в очакване на интеграция с Европейския съюз. За да се постигнат поставените цели според член 34 от Договора за ЕО се предвижда създаването на общата организация на пазара (ЕОА), която в зависимост от продуктите, ще има общи правила на конкуренцията; необходимата координация на националните организации на пазара, и Европейската организация на пазара. От шестте продукти, които са в началото на 1960 бяха установени, днес се включват почти всички селскостопански продукти или продуктови групи, с изключение на картофи, мед и някои алкохолни напитки. Това са основните инструменти на общата селскостопанска пазар, които премахват бариерите за вътрешната търговия и поддържане на общите тарифни бариери срещу трети страни.

В Европейския съюз овощарството се ръководи от пет директиви, както следва:

1. Директива на Съвета от 9 68/193/ЕЕЗ Април 1968 относно търговията с материал за вегетативно размножаване на сортове.
2. Директива 92/34/ЕИО на Съвета от 28 Април 1992 г. относно пускането на пазара на посадъчен материал и овощни растения, предназначени за производство на плодове.
3. Директива на Съвета от 23 93/48/ЕЕЗ jula1993. за определяне на условията, които трябва да бъдат изпълнени производство на посадъчен материал и овощни растения, предназначени за производство на плодове.

4. Директива на Съвета 93/64/EEZ от 5 Юли 1993 г. за определяне степента на надзора и контрола на доставчици и помещенията за съхранение на плодове.

5. Директива на Комисията 93/79/ЕЕС от 21 Септември 1993 г. за създаване на допълнителни разпоредби за списъците на сортовеи разсад.

Плодове и зеленчуци на пазара се регулира и специален регламент на Съвета 2200/96 ЕО от 28 Октомври 1996 г. за организация на пазара на плодове и зеленчуци в Общността. Организацията и регулирането на пазара на плодове в Сърбия се коригира по отношение на законодателството в областта на методологията и начина на изпълнение на мерките за това как тези правила се уреждат от Съвета и Комисията.

Оперативните фондове на Европейската комисия, създадени да се финансират в равни части производителите от Европейския съюз са отворени за България, но още не и за Сърбия. В областите, в които липсата на организирани сдружения на производителите, държавите-членки, предоставят допълваща помощ. Когато общото производство на държавите-членки, продадени по-малко от 15% от организациите на производителите, или когато производството на плодове и зеленчуци представлява 15% от общата земеделска продукция, допълваща подкрепа ще бъдат компенсирани от Европейската общност.

Специален раздел се състои от стандарти за качеството на плодовете, изложени в отделни регламенти на Комисията (има 11 разпоредби, уреждащи нормите за качество на консумацията на плодове). Законодателството за стандартите на ЕС, свързани с качеството на плода се намират в следните документи:

1. Регламент на Комисията (ЕО) №. 214/2004, който определя стандартите за търговия с череши

2. Регламент на Комисията (ЕО) №. 85/2004, който определя стандартите за търговия с ябълки

3. Регламент на Комисията (ЕО) №. 2111/2003 г. за определяне на правила за прилагане на Плана за подкрепа от Общността за производители на определени цитрусови плодове

4. Регламент на Комисията (ЕО) №. 48/2003 г. за определяне на правилата, приложими за различни видове пресни плодове и зеленчуци за продажби контейнер
5. Регламент на Комисията (ЕО) №. 1284/2002 г. за определяне на стандартите за търговия с лешници
6. Регламент на Комисията (ЕО) №. 843/2002 г. за определяне на стандартите за търговия с ягоди
7. Регламент на Комисията (ЕО) №. 1799/2001 г. за определяне на стандартите за търговия с цитрусови плодове
8. Регламент на Комисията (ЕО) №. 1148/2001 относно стандартите за търговия проверки, приложими за пресните плодове и зеленчуци
9. Регламент на Комисията (ЕО) №. 175/2001 г. за определяне на стандартите за търговия с орехи
10. Регламент на Комисията (ЕО) №. 851/2000 г. за определяне на стандартите за търговия с кайсии

Прилагането на стандартите за качество цели премахване от пазара на незадоволителни продукти, които трябва да съответстват с потребителското търсене, да се улесни търговията, базираща се на честна конкуренция на пазара и по този начин да помогне увеличаване на рентабилността.

1.3. МОДЕРНИЗАЦИЯ

Новите технологии днес са по-силни от всякога и са в непрекъснато развитие. Те са в основата на успехите в производството в почти всички сфери на стопанската дейност. Това се отразява на селското стопанство, вкл. и в областта на овощарството и преработвателната промишленост. Следователно новите технологии са от особена важност в национален, местен и трансграничен контекст. Това предизвикателство изисква работа в следните три направления:

1. Напредъкът в областта на нова техника и агротехнологии,, които позволяват обработка на по-големи площи , като се използват по-малко хора.
2. Увеличаване на производителността на декар спрямо вложените средства и човешки ресурси, така че да се повиши конкурентоспособността на произвежданите плодове и продукти от тях. Тази комбинация се противопоставя на тенденцията за понижаване на дългосрочните лихвени проценти и спадът на цените на селскостопанските продукти.
3. Увеличаване сектор на обработващата промишленост за плодове ще доведе до увеличение на производителността на овощарството и печалбата на заетите в тази сфера.

Какви възможности имат малките частни производители в тази качествено нова ситуация:

1. Могат да продължат да се ангажират в досегашния начин на традиционно производство на плодове с малките овощни градини или отделни дървета, пръснати на различни места из землището на населеното му място.
2. Могат да увеличат производството на плодове след проучване потребностите на пазара и създаване на нови овощни разсадници за производство на биопродукция, която е по-скъпа и носи повече приходи. Затова обаче са необходими инвестиции и повече време, както и сигурен пазар за възвръщане на вложенията.

Трудности, причинени от икономическите реформи и приватизацията доведоха до големи проблеми на индустриалния сектор, и много хора са били уволнени или дълго време не получават заплати. При тези обстоятелства, животът в провинцията, във ферма го прави привлекателна алтернатива, тъй като дори гарантира редовни доставки на храна и гориво. И така, обратно към селото, което е противоположна тенденция, която се случва в Европа. Въпреки това, тъй като икономиката се възстановява, стандарт на живот, който предвижда икономиката в селските райони няма да бъде толкова привлекателен и отново ще, особено младите хора, за да напуснат страната в търсене на по-добри възможности в града.

Част от решението се крие в разработването на успешна земя и кредитните пазари, за да се спомогне за увеличаване в някои стопанства, както и осигуряване на справедливи цени за тези, които решат да продават.

Втората Част от решението на проблемите е в обучението, образованието и съвети на производителите, както и включване в асоциация, с цел модернизирани и подобряване на производството, по-добър отговор на нуждите на пазара и да се изравнят с техните конкуренти в Европа. Това е особено вярно на общините в ТГР „Крайще“, защото само заедно могат да направят по-успешен достъп до финансиране и да влияят върху развитието на овощарството и преработвателната промишленост в региона.

2. ТГР „Крайще“

2.1. Географско положение

Районът Крайще е историко-географска област в Западна България и Източна Сърбия. В рамките на проекта КРОГ се включват общините Трекляно, Трън, Земен в България и Босилеград, Сурдулица, Владичин хан и Търговище в Сърбия.

Крайще представлява сложна конфигурация от планини, котловини и дълбоки долини, сравнявани в старите западните пътеписи като „Балканска Савоя“.

Основната им посока на разположение е от северозапад към югоизток. Крайще се намира между Завалско-Планската планинска редица на север и планините Осогово и Рила – на юг. В северната част са котловините Пернишка, Брезнишка и Трънска. Южно от тях се простира Верило-Руйската планинска редица. На юг са Дивлянската и Радомирската котловина. Южно от тях се разполагат Конявска, Земенска и Милевска планина. Северно от последната е планината Кървав камък с най-висок връх за Кюстендилско крайще, Било – 1737 м.

Крайще като самостоятелен район заема особено място между Западна България, Източна Сърбия и Северна Македония и се огражда от котловините Знеполе, Радомирската котловина, долината на р. Струма, Кюстендилската и Каменишката котловина, а от запад – от долината на река Южна Морава. В Крайще се включват и Босилеградската и Дивлянската котловина. Босилеградската част се намира в Република Сърбия и в историко-географски смисъл обхваща 36 от общо 62 села от някогашната Босилеградска околия. Останалите части на Крайщето в Р Сърбия се намират в общините Сурдулица, Владичин хан, Търговище и Враня, които днес административно са включени към Пчинска област.

Склоновете на Крайщето са обрасли с борови гори и храсти, в по-голямата си част – безводни. Долната им част е заета от ябълкови, а по-високата – от сливови насаждения. Топлите течения от Беломорието се усещат по долините на реките Струма и Драговищица до планината Рисовица. По-силно влияние оказват северозападните студени ветрове и въздушни течения.

Климат

Климатът е умерено континентален, планински, със сурови зими и прохладни лета. Средната януарска температура е от порядъка на -2 до -4 градуса, а в по-планинските райони пада до -6; температурата през летните месеци е в интервала от 15 до 25 градуса. През зимата има силни студове, особено когато духа северният вятър. Преобладаващите посоки на ветровете са западни и северозападни, следвани от източните и североизточните.

Обикновено зимата е снежна и продължава почти пет месеца от ноември до началото на април. Пролетта е много хладна, къса и често променлива; лятото е съвсем късо и хладно. Есента също е къса – обикновено е дъждовна и мъглива.

Късните пролетни мразове (сланите) причиняват много по-големи повреди на овощните дървета, отколкото ниските зимни температури.

Крайще е закрито за южните топли ветрове от Осогово и от вододелните била на Доганичка и Дукатска планини. Ветрове със скорост 20-22 м/сек. духат най-често през пролетта и рядко през есента.

Височината на планинските гребени от северозапад, север и североизток е по-малка от тази на планините в областта, тъй че североизточният вятър – „козодеро“ – духа свободно и много често сковава с лед реките за по няколко месеца.

Почви

Почвите в района са предимно смолници, образувани върху езерни седименти в Пернишка, Брезнишка, Радомирска и Трънската котловина; алувиално-ливадни (върху речните тераси); канелени горски (останалите котловини, нископланинските и хълмистите земи); кафяви горски (по-високите части на планинските склонове); планинско-ливадни (по билата); рендзини (Голо бърдо). Замръзването на почвата е на 2 до 10 см. Започва през ноември и продължава до март. По-дълбоките слоеве замръзват през декември или февруари.

Кюстендилско крайще се отводнява почти изцяло от р. Струма и нейните притоци. В най-източната част оттичането е чрез р. Искър (Самоковска котловина) и р. Марица (Долнобалканска котловина). Хидрографската мрежа на община Босилеград е съставена от река Драговищица и нейните притоци реките Бранковска, Любатска и Божичка. Божичка, Лисинска и Любатска река са пренасочени от Лисинския към Власинския язовир. Районът на общината е богат с нискоминерални води. Реките в Крайще имат дъждовно-снежен режим. Най-изобилни водите са през пролетта и началото на лятото.

Валежи

Въпреки голямата си средна надморска височина, **валежите** в района са недостатъчни, особено през летният сезон. Те са от 664 до 700 л годишно. Най-малко валежи падат през юли, август и септември. Най-много дъжд пада през май с 9-10 и юли с 9 валежни дни. Тези валежи са особено благоприятни за развитието на овощните растения, но затрудняват опазването им от болести.

Градушките са често явление, но те не са повсеместни, а засягат предимно високите части на района, където овощните култури са слабо застъпени. За някои овощни сортове (Бял зимен калвил), въздушната влажност е от особено значение. През летните месеци влажността е ниска, поради което растенията се нуждаят от напояване.

2.2. Община Трекляно (България)

Община Трекляно е с площ 252 кв. км и население от 970 души, което живее в 18 села. Надморската височина е от 710 до 1733 м. Трекляно се намира в близост до границата със Сърбия, на 40 км северно от Кюстендил, на 39 км южно от Трън и на 100 км западно от София. Разположено е в планински район, на 15 км от връх Милевец (1733 м.), в Милевската планина.

И в община Трекляно основен проблем е демографският – трайната тенденция е за намаляващо и застаряващо население.

Промишленият отрасъл е представен от цех за бакелитови изделия и производствените дейности на потребителната кооперация „Крайще“. В търговията работят 7 частни магазина за хранителни стоки.

Селското стопанство е съсредоточено в производство за самозадоволяване на домакинствата. Има добри възможности за производството на картофи и фуражи, както и за развитие на овощарство и зеленчукопроизводство.

Дейността в Горското стопанство се осъществява в две направления: охрана и възпроизводство на горски ресурси и екологосъобразно ползване на дървесните ресурси. Горската територия на общината е благоприятна среда за развитието на ловно-стопанска дейност.

Природните дадености са благоприятни за развитието на вътрешен и международен туризъм. Възобновен е традиционният Международен събор в местността „Славчето” в Сърбия, организиран последователно от двете съседни общини – Босилеград и Трекляно. Мечтата на хората от двете страни на границата е изграждане на регионален, международен път и гранично-пропускателен пункт през „Славчето”, който пряко да свърже общините Босилеград и Трекляно.

Културната дейност в общината е с богати традиции. Има музейна сбирка и галерия на проф. Евтим Томов.

Включването на части от община Трекляно в Европейската защитна мрежа „НАТУРА 2000” налага специфичен режим, който определя възможността за реализиране или ограничаване на инвестиционни, инфраструктурни и други проекти.

Разположението на общината създава условия за трансгранично сътрудничество, което може да стимулира развитието ѝ. В тази насока важен фактор в икономическото развитие на региона са близките и достъпни пазари в Сърбия и Македония.

2.3. Община Босилеград

Босилеград общините, които се намират в югоизточната част на Република Сърбия, фиг.1.

Община Босилеград граничи:

- на север с община Сурдулица,
- С община Враня в северозападната,
- С община Търговище на запад,
- Република Македония на юг-запад,
- Р България на изток.

Българската граница е с дължина от 54 км. Македонската граница с дължина на 9 км. Босилеград община обхваща югоизточната част на Република Сърбия. Намира се на 400 км от Белград и 132 км от София. Административният център се намира на 620 метра над морското равнище. Община се характеризира с планински и хълмист релеф с надморска височина от 600 до 1922 м. Неблагоприятният терен и структурата на почвата, неразвитото състоянието на пътната мрежа, главния път, който свързва общината и с Р Сърбия и Р България не са в добро състояние, особено през зимата. Всичко това се отразява негативно на развитието на общината. Климатът е умерено-континентален и планински. Характеризира се с къси лета и дълги, студени и снежни зими.

На площ от 571 км² в 37 села живеят 9931 жители. Община Босилеград принадлежи към 24-те най-слабо развитите общини в Сърбия и има приоритетно място в политиката за развитие. Един от основните проблеми на общината е демографския – продължава тенденцията за намаляване на населението. През последните години има ограничаване на стопанската активност.

В града има предприятия за чорапи (детски, дамски и мъжки колекции), мебели в малки количества, европалети и други полуфабрикати от дърво за строителството, дърва за отопление.

Селско стопанство произвежда сирене, агнета, телета, мед, зеленчуци в малки количества, плодове.

Има неработещо предприятие за сушене на плодове и зеленчуци, преотстъпено на община Босилеград.

В общината има Основно училище „Георги Димитров“ с подведомствени училища в селата, както и Гимназия с общежитие.

Сред откритите природните ресурси се включват залежите на олово и цинк, волфрам и злато. Геоложки проучвания са установили метални и неметални минерални ресурси, които в даден момент в зависимост от икономическите условия могат да се експлоатирани. Досега са добити около 100 000 тона хидротермален кварц. Открит е един от най-големите залежи на фосфат в Югоизточна Европа със запаси от 824 млн. тона, доломит 1,76 млн. тона и др.

Гората заема около 28% от общата територия на общината, но този относително важен ресурс до голяма степен не е в добро състояние и малки производствени възможности.

На територията на общината има значителен потенциал на води. Има питейна водопроводна мрежа в административния център и квартал „Райчиловци“. Има изградени водоснабдителни съоръжения за питейна вода. В общината има слабоминерални водни ресурси. Тези водоизточници са с голям дебит от 16,40 л/сек и могат да се използват като суровина за бутилиране на минерална, трапезна вода за пиене и безалкохолни напитки.

Като ресурс от съществено значение за развитието на общината се очертават лекарствени билки, редки и защитени растителни видове. Регистрирани са над 150 растителни вида. Най-голямата им концентрация е в планинската западната част на общината. От горските плодове са представени гъби и боровинки.

В общината има повече потенциални места за туризъм - селски, екологичен, ловно-риболовен, културно-исторически. Условия за това създават Лисинското езеро, живописните села, етноцентровете като с. Извор с църквата „Св. Троица“, ловните и риболовни зони.

Земеделска земя обхваща около 65% от територията на общината и е доминирана от около 25% ливади и пасища, а 52%, другите площи са ниви и градини, което показва възможностите за развитие на овощарство и на животновъдство. Това са традиционните два отрасъла на селското стопанство, които в миналото са изхранвали по-многобройно население и са давали препитание на по-голяма част от него. Днес обаче овощарство и на животновъдство дават продукция главно за личните нужди на домакинствата и почти нищо не се реализира на пазара – местени и национален. Липсва ясно визия за тяхното бъдещо възраждане с внедряване на нови технологии и намиране на инвестиции, липса на инициатива на местния бизнес за развитие на овощарството и свързаното с него обработвателна промишленост, няма развит управленски капацитет, няма визия за използване на близките пазари в България през граничния пункт Рибарци внос или износ на стоки.

В бъдеще, общината има за цел да подобри производствените програми, чрез използването на съществуващи съоръжения и изграждане на нови такива да увеличи потенциалните производители на здравословна храна чрез изпълнението на проекти в областта на селското стопанство, възможността да се намери на използване за, преработка и продажба на природни ресурси на общината.

2.4 SWOT АНАЛИЗ

ПРЕДИМСТВА

- Географски (граница на България, Македония и Сърбия)

- Трансгранично сътрудничество и Програмата за ТГС България-Сърбия по ИПП
- Човешки ресурси (съществуването на професионални екипи от различни области)
- Капацитета на съществуващата инфраструктура пощенски, електроснабдяване, канализация, водоснабдяване и пътна мрежа
- Съществуващите природни ресурси (минерали, гори, диви плодове, овощни градини)
- Голям воден потенциал на голям брой водоизточници
- Съществуващата и неизползван капацитет за преработка на плодове и зеленчуци, дървообработващи съоръжения
- Плодородна почва за определени култури, вкл. овощни
- Голям потенциал за туризъм - здравословна околна среда и девствена природа
- Земеделски производители на плодове
- Стимулиране на мерки на селскостопанската политика
- Малките ферми

СЛАБИ СТРАНИ

- Бавният приватизация на държавна земеделска земя в Сърбия, разпокъсана земеделска земя в България
- Липса на регионализация на производството на плодове
- Недостатъчно разсадници за производството на нови овощни видове
- Недостатъчна пазарна инфраструктура
- Липса на производствени и маркетингови програми
- Липса на знания и обучение на производители в използването на нови и модерни технологични решения

- Неадекватни статистически данни и друга информация, необходима за обективен анализ на ситуацията
- безработица и липса на нови работни места
- Малки вещи, липса на механизация и остаряване на съществуващите
- Непознаване състоянието на вътрешните и международни пазари и недостатъчното развитие на предприемаческия дух
- Липса на адекватна стратегия за развитие на селското стопанство и овощарството, както и свързаната с него преработвателна промишленост
- Липса на проектна документация за проекти, които да бъдат финансирани и извършени от местни и чуждестранни инвеститори и донори

ВЪЗМОЖНОСТИ

- Възможността за промени (по-добри правни решения), подобряване на сътрудничеството с министерството и останалите институции
- Възможност за представяне на проекти в оперативните програми (България) и в министерствата и различни донори (Сърбия)
- Развитие на трансгранично сътрудничество чрез проекти в Програмата за ТГС България-Сърбия по ИПП
- Засилено сътрудничество между самите институции и възстановяване на доверието в институциите
- По-бързо приобщаване на младите хора за работата и по-високи доходи
- модернизация на инфраструктурата (съществуващите пътища, водоснабдяване, канализация, пречистване на отпадъчни води ...)
- Повишено търсене на здравословна храна и вода
- Участие с по-добри проекти в европрограмите и на различните фондове и донори

- Увеличение на "Еко" производство, производство на култури, подходящи за нашия климат площ (ябълки, круши, картофи, моркови, лук, малини, къпини и др.).
- Развитие на селски туризъм
- Развитието на граничните пунктове с България и Македония, които ще привлече инвеститори и подобряване на инфраструктурата
- Повишаване на конкурентноспособността на местното производство
- Развитието на отглеждането на плодове и възможностите за увеличаване на заетостта и доходите
- Бизнес асоциации или кооперации в областта на овощарството
- Финансови асоциации помощ (кооперации), през първите години на експлоатация
- Инвестиции в оборудване за събиране, сортиране и пакетиране на плодове и съхранение и охлаждане
- Инвестиране в търговския инфраструктура с цел създаване на стимулираща среда

ЗАПЛАХИ

- Риск от централизация
- Честите промени в законодателството
- Недостатъчна активност на гражданите в решаването на техните проблеми
- Демографската ситуация – бързото застаряване на населението и намаляване на раждаемостта
- Невъзможност на заетостта поради ниска квалификация на населението
- Неадекватна подкрепа от правителството
- неблагоприятни условия за кредитиране
- Нелоялна конкуренция от Източна Европа

- Много слабо заинтересованост на младите хора да останат в селските райони
- Природни бедствия и недобри климатични условия за селскостопанско производство
- Остаряла или липсваща напоителна система
- Липса на знания и умения, земеделски опит
- Липса на доверие в системата на кооперации и бизнес асоциациите
- ограничения за развитието на селското стопанство на ЕС
- хармонизиране със законодателството на ЕС

Задълбоченият анализ показва, че недостатъчното развитие на овощарството и преработвателната промишленост, както и намаляване на производството на плодове, особено в сравнение с конкуренцията от страна на ЕС, са трайна тенденция. Нарастващата пазарна динамика, изисква производство на местни плодове, които да се конкурират с наложените на пазара нови сортове.

Селскостопанската политика в България и Сърбия е важен фактор за развитието на овощарството. Въпреки че са направени много реформи и са инвестира значителни средства, конкурентоспособността и структурните проблеми на селското стопанство и на овощарството са все още нерешени проблеми. Ето защо, нашите местни селскостопански политики трябва да засилят мерките за създаване и насърчаване земеделските производители, които могат да се възползват от силните си страни и да увеличи производството и пазарната реализация.

Овощарството в повечето случаи носи добри доходи. В сравнение с растениевъдството, производството на плодове на определена площ носи по-големи приходи за производителя. Но заедно с това има по-голяма несигурност и риск.

Тъй като през следващия период, ние трябва да очакваме силни институционални и пазарни изисквания, които са отразени в хармонизиране на националното

законодателство със законодателството на ЕС, на допълнително либерализация на вътрешния пазар за храна и напитки, нарастващите изисквания за качествени продукти, в дългосрочен план ще оцелеят и просперираат производителите, които ще имат конкурентни продукти.

Овощарството е рискова дейност. Като "отворят фабрики" за плодове, те са изложени на капризите на природата, както и на промените в търсенето и предлагането и конкуренцията. Поради непрекъснатия растеж на производството на плодове и относително стабилно търсене, цената им е постоянна или намалява. От друга страна, необходимите големи инвестиции в модерни и скъпи технологии повишават себестойността на производството. Овощарството е в процес на постоянни технологични, регулаторни, икономически, екологични и социални промени. Рискове и несигурността (климатични условия, болести, пазарни рискове, др.) са постоянни. Голям е броят на външни и ендегенни фактори, върху които трудно можем да действаме, но вътрешните фактори могат да бъдат регулирани и това е нашата сила и ние трябва да действаме в това направление. Обемът на нашите знания и информация, както и на инициативността ни, са ключът към нашия успех.

3. ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОВОЩАРСТВОТО

Природни условия и климат, релеф, и почвите са основните фактори, които определят на развитието на овощарството . С цел постигане на високо качество и продуктивност, е необходимо да се осигури благоприятна плодородие на почвата и оптимално снабдяване с всички хранителни вещества през целия период на растеж.

Особено важно е да има водата в почвата и хранителни вещества, което позволява производството на биомаса. В тази си роля, почвата е основен фактор за производството на повече и по-качествени плодове. Повечето почви в ТГР „Краище” са леко кисели и са годни овощарство.

Благодарение на своите природни характеристики на почвата, климата и водните ресурси районът има голям потенциал в аграрния сектор, който не се използва напълно. С адекватно селскостопанска политика, селското стопанство може да даде значителен принос за икономическото развитие на региона.

Експертите в областта на овощарство определят съчетаването на следните условия, да се постигне успех:

- избор на овощните видове и на сортове;
- подходящи почви, които да могат да се обработват механизирано и да са поливни;
- опитни специалисти, които познават новите технологии и възможностите на инвестиционния процес в селското стопанство, вкл. източниците на финансиране
- предприятия, обработващи или замразяващи плодовете .

Добре известно е, че овощните плодове са богати с повече от 50 вещества, като витамини и др., които предпазват от много заболявания и това е важно за храненето на човека и в преработващата промишленост.

Въз основа на изучаване на овощните видове и свойствата на плодовете в ТГР „Краище”, бе установено тяхното адаптиране към месните условия. Единственият начин за постигане на високи добиви за качество и по-голяма ефективност на разходите и обосновка да расте много по-голяма, отколкото всеки друг отрасъл на земеделието. За тази цел плодовете трябва да се отбележи, че е в тяхната istorioje премина през различни периоди на война и отношението на производителя до момента, така че мога да кажа, ekstezivan днес.

Всички плодове, на тези площи са се превърнали в диви форми, които в крайна сметка бяха разделени, и за подбор и продължава да расте.

В тези райони са еднакво представени:

- ябълки
- сливи, джанки
- круши

- череша
- вишни

4. АНАЛИЗ НА ОВОЩАРСТВОТО В БЪЛГАРИ И СЪРБИЯ

4.1. Основни тенденции

Овощарството е един от най-продуктивните селскостопански отрасли. Благодарение на голям брой на овощните дървета е възможно да използвате редица места и райони с много различни почви и климатични условия за производство на плодове, и по този начин се използва по-слаба почва с физичните, химичните и други свойства, както и терените по високите склонове.

Производство на плодове и плодови продукти могат да бъдат печеливши и за вътрешните и международните пазари. Изисква на производството на качествени плодове и техни продукти от модернизация на преработвателни съоръжения, както и специализация на производството. Пазарно ориентираното производство на плодове може да бъде много печеливши само ако технологията се развива в съответствие с търсенето на пазара. В развитите страни има: контролирано качество на плодовете (контрол на земята за използване на природосъобразни практики, контрол на торове и защитни препарати); интегрирано производство на овощарство и преработвателна промишленост за биопродукти.

В основата на всяка производството на плодове е да се постигне по-висока доходност и високо качество на продукта, който е безопасен за човешкото здраве.

4.2. Производство на плодове

СЪРБИЯ

Общо производство на плодове в Сърбия през 2009 г. възлизат на 1,418 млн. тона. През 2007 г. Сърбия, с общата си продукция от 1,356 милиона тона плодове е 1,11%

от световното производство на плодове, или 6,57% от производството на плодове в Европейския съюз. Най-голям дял е производството на малина, което представлява 15,2% от световното производство и 65% от производството в Европейския съюз.

Площите с овощни градини през 2009 г. са 240 285 хектара, които представляват 4,71% от общата земеделска земя, или 5,69% от обработваемата земя в Република Сърбия. Най-голям процент от тези овощни култури традиционно е сливата - 50%, следвани от ябълка - 18% и череша - 7% от общия брой на всички видове на плодове в Сърбия.

Това производство е предимно от малки парцели и представлява около 95% от продукцията, а само 5% от продукцията се получава от големи комплекси. Показателно е, че в Сърбия има да бъде голям селскостопански конгломерати, които са ангажирани в производството на плодове и зеленчуци като РКВ, РИК Веќеј, горски насаждения и други (Волеќ)???, като много от тях са приватизирани. Производството е с регионален характер и е при добри екологични условия. Добиват се главно пресни плодове и най-голяма площ с овощни градини в са Централна Сърбия - 6.65% от земеделската земя, докато във Войводина само 1%. Най-голямото производство в Западна Сърбия е на малини, в Южна Сърбия на череша, а ябълки и сливи, отглеждани на територията на цяла Сърбия.

БЪЛГАРИЯ

България през 2009 г. са произведени 106 173 тона плодове, което е с 17% по-висока, отколкото през 2008 г. Основната причина за нарастването на производството е увеличаването на площите. Производството на плодове е съсредоточено в южните и централните райони - около 34%, в южните - 25%, където доминира производството на праскови и югозапад - 17% с ябълки, череша, сливи, круши.

През 2009 г. най-голям дял в общото производство на плодове заемат

1. Ябълки - 33,4%
2. Череша - 16,4%

3. Слива - 16.2%
4. Праскови - 16,1%
5. Кайсия - 7,13%.

Площите, засети с овощни градини през 2009 г. възлиза на 71995 хектара, от които 24 269 дка са новосъздадени насаждения през последните години. Увеличението в на овощните площи е с 10% в сравнение с 2008 г. за някои овощни видове - най-голям ръст се наблюдава при засадени ябълкови градини - 33% и черешите - 17%. Значителното увеличение на други овощни видове - дюли, бадеми, лешници, арония, киви, къпини, касис, смокини и др. Намаляване на площите, спрямо 2008 г. е регистрирано при малините - 10%, сините сливи и кайсията и 8% - 6%. През 2009 г. повишен интерес има към създаване на насаждения от ябълки, череши, праскови, сливи, череши, кайсии и др.

Площта за производство на посадъчен материал през 2009 г. е 254 хектара. Произведени са над 525 000 броя разсад. През 2009 г. средните добиви на основните плодове са по-високи, отколкото през 2008 г., като средното увеличение се наблюдава при сливите - 31,6% от, крушите - 21,9%, черешите - 17,8%, ябълки - 13,3%, прасковите и малините - 10 % по-висока в сравнение с предходната година.

През пролетта на 2009 г. в някои региони са регистрирани късни пролетни слани, които доведоха до измръзване на пъпките. В резултат на пролетни студове и бури средните добиви на кайсии и череши са по-ниски с 38% и 7% от 2008 г.

ТРАНСГРАНИЧЕН РАЙОН „КРАИЩЕ”

Исторически данни показват, че овощарството в Краище има многогодишни традиции. Има сведения, че през 1330 г. по време на битката при Велбъжд (Кюстендил) са били унищожени много овощни градини. През 17 век турският пътешественик Евлия Челеби пише с възхищение, че сладки ябълки от Кюстендил са големи като гъши яйца, вкусни, и остават свежи през зимата и не губят вкуса си.

След Освобождението на България през 1878 г., като резултат от ентузиазма на местни хора в Кюстендилско Краище, нарастващото население започва да отглежда местни и различни овощни видове и сортове от всички краища на света. През 1921 г. се организира първата изложба на плодове в Кюстендил. Съществуват над 317 разновидности, представени от 232 сортове ябълки (96 местни, 120 европейски и 16 неуточнена).

В района има богат местен асортимент на местни овощни култури. Ценното на тези аборигенни сортове е, че те са се формирали при нашите екологични условия и са се приспособили в голяма степен. Много от тях превъзхождат в значително чуждите и затова са предпочитани от овощарите във всички райони на страната.

При експедициите на експерти от проект КРОГ в ТГР „Краище“ са открити единични дървета от стари местни сортове ябълки и круши, както и наличие на значителен брой джанкови и сливови дървета.

Интерес представляват ябълковите сортове Жилавка, Буховица, Тетовка, Скринянка, Будинка, Кичовка, Циганка, Лимонка.

Има ябълкови дървета на възраст между 70 и 100 години с добър за тази възраст хабитус, доста силен прираст и повечето със задоволително плододаване.

По сведения на местните хора, дърветата са били засадени от местните овощари около 1921 г., а някои са внесени по-късно при създаването на кооперативните стопанства.

Плодовете, които са проучени и описани от експертите по проект КРОГ са със средно или задоволително качество, което е характерно за по-примитивните сортове. Ябълковите сортове са с преобладаващ тръпчив вкус, твърдо месо, най-често без аромат и оцветяване.

Изброените сортове имат ценни качества, които в редица отношения превъзхождат чуждите, поради които са предпочитани от местните хора. Тези сортове се отличават с голяма родовитост, редовно плододаване, висока студоустойчивост и резистентност към икономически най-важните болести. Много малко са и

неприятелите, които ги нападат и причиняват повреди по плодовете или листната маса.

Освен това плодовете могат да се съхраняват продължително време при домашни условия, а някои от сортовете, като Жилавка, Будинка, Тетовка и Бухавица издържат чак до пролетта (март-април).

При крушите най-масово са разпространени Попската круша. Повечето от дърветата са на видима възраст на около и над 100 г. при много добър здравен статус и задоволително плододаване.

Масово в дворовете се отглежда сорта Стамболка. Установени са и доста голям брой от сортовете Водник и Сулия. Дърветата от тези сортове също са с добро плододаване и незначително нападение от болести и неприятели.

Интерес при крушите предизвика и горската круша, наричана Синявец, която масово се среща в този район. Характерно за нея, е че плодното месото при лагеруване придобива специфичен кафяв цвят със повишена захарност. Това явление местните хора наричат „калеене“.

Изследването по проект КРОГ поставя началото на едно задълбочено проучване на местните сортове в ТГР „Краище“. За да се преценят окончателно стопанските им качества и да се препоръчат за по-мощно производство е необходимо да се проведат нови изследвания върху фенологията и физиологията на сортовете, продължителността на дълбокия покой, причините за липса на плододаване и т.н.

В община на Босилеград, Сурдулица и Търговище изследването, направено в рамките на проект КРОГ И са анализирани 150 домакинства с над 550 въпросници, като повечето са за ябълки и круши и една малка част на сини сливи и джанки.

На територията на Република България са попълнени около 400 въпросници за тези видове плодове в район, който включва Трекляно, Кюстендил, Трън и Земен.

Овощните сортове имат свои особени характеристики, различават се по официалните имена, познати от науката и имат местни имена.

ЯБЪЛКИ - Будимка, Петровка, Бухавица, Зелена ябълка, Червена ябълка, Тройна

ябълка, Айвания.

КРУШИ – Разсолка , Любеничарка, Караманка, Синявец.

СЛИВИ – Кюстендилска синя слива, Моравска, Магдалена, Стенлей , Джанки – жълта и червена.

Не всички овощни видове дават плод всяка година, а често плододават през година. Дървета растат без човешка намеса, короната им се развива без резитба, и в една година плододават, а през следващата си почиват и се подготвят за следващата. Дърветата обикновено са индивидуално разположени с достатъчно пространство за развитието си.

Устойчивостта на плодове варира. Петровка е неиздръжлива и трябва да се консумира незабавно, а например Будимката и Пармената при подходящи условия могат да се съхраняват през зимата, от седем и дори до осем месеца.

Различните видове сливи могат да се сушат лесно. В миналото, а и днес така се съхраняват до пролетта.

Трайността на крушите варира от един до четири месеца и са от особен интерес сортове, като Синявец и Разсолка - с първа съхраняват докато месото променя цвета си до тъмно кафяво, а втората се съхранява в саламура през зимата.

Джанките се използват главно за производство на ракия, една част е за консумация в прясно състояние или за готвене и производство на консерви.

Когато при старите сортове не е направена резитба, нито са третирани с каквито и да химически препарати за защита, те може да се определят като болестоустойчиви сортове. Интересно е да се отбележи, че през шейсетте години на миналия век синята слива е била нападната от заболяване, наречено слива шарка, когато тези насаждения са почти ликвидирани.

Плодовете на ябълките са с размер от малки до големи и с различен цвят е зелено, жълто, бяло до червено или различни преливания на тези цветове.

Крушите са зелени, жълти, кафяви на цвят и формата им е различна (крушовидна, кръгла, като диня и т.н.).

Сливите преобладават в малки, средни и големи размери за даден вид.

Според данни от дребните производители, възрастта на овощните дървета варира от 60 до 200 години, а за някои от тях се смята, че са от времето на турското робство. Някои крушови дървета са с диаметър до 1 метър.

Има много разновидности на ябълки и круши, които са застрашени от възможността да изчезнат, ако в обозримо бъдеще не бъдат подновени чрез присаждане или регенериране.

4.4. Обработка и съхранение

Овощните плодове имат голям промишлен потенциал. Според данни от 2008 г. Плодове в се съхраняват в хладилни камери. Общата инсталирана мощност на студена обработка е 303 315 тона, от които се използват 218 368 тона. В момента в Сърбия има 49 фирми, които разполагат с хладилни камери и въвели международните стандарти за качество ISO 9001 и HACCP. Има 39 фабрики за преработка на плодове и на плодове и зеленчуци, чието капацитет се използва около 50%. В Сърбия има още 20 фабрики за производство на плодови сокове и концентрати.

Значителен брой от тези предприятия работят с остаряло оборудване, а само малък брой компании са с висока производствени технологии. Удължаване на сезона на пресните плодове е ограничен от липсата на възможности за съхранение.

Проблемът е, че съществуващите неадекватни съоръжения с остарял начин за съхраняване и без климатик и с големи загуби. От 118 хладилника в Сърбия, само две имат модерни условия за съхранение на ÜO технология (Ultra Low кислород). Такива хладилници има само дузина в Сърбия, като необходимият брой е много по-висок. Също така, в някои от преработвателните мощности все още не се прилагат системи за качество. Сортиране и опаковане на пресни плодове е все още слабо представено, особено когато става въпрос за малки опаковки.

Трябва да установи изискване за водене на регистър на хладилните и складови бази за овощни плодове.

Необходима е инвестиционна подкрепа чрез бюджетните средства на Министерството на земеделието в Сърбия и подкрепа на набирането на средства за ÜIO складова база, ново строителство и ремонт на съществуващите складове, доставка на оборудване за изсушаване и почистване, сортиране, калибриране и въвеждането на специални съвременни опаковки и на други добри практики в обработката и съхранението на плодове.

Необходима е подкрепа за въвеждането на системи за качество HACCP и ISO.

Трябва да се приемат нови и да се хармонизират съществуващите стандарти и наредби за качеството на пресни, замразени и сушени плодове, както и продукти, получени от преработката на плодове, със стандартите на OICSP, ИКЕ на ООН и ЕС.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Земеделието и овощарството в ТГР „Краище“ са изправена пред много проблеми, които, наред с други пречки, са резултат на ограниченията, създадени от гледна точка на икономическата среда и селскостопанска политика в България и Сърбия, за която проблемите се умножиха след на колапса на Югославия и трудностите през последните петнадесет години за адаптиране към пазарна икономика. За развитието на една успешна земеделска политика, която може да се отрази на производителността чрез реструктуриране и инвестиции, се изискват ясни права на собственост и създаването на ефективен пазар на земя, кредити и продукция. Напредъкът на селското стопанство е силно свързан с напредъка на общите икономически реформи, особено със скоростта на развитие на демокрацията и плурализма на политическата система.

Голяма част от земеделската земя в България и Сърбия е частна собственост, която осигурява повече от на селскостопанските продукти. Допреди две десетилетия земеделската политика бе ориентирана към предоставяне на помощ и поддържане на земеделски земи, публична собственост. А през последните години постепенно тази политика се насочи към частните, търговски ориентирани земеделски производители. Преходът към пазарна икономика беше придружено от значително развитие на търговията. Процесът на отваряне към света, доведе до големи

търговски отстъпки, които позволяват по-нататъшно увеличение на търговията. Процесът продължава с подписването на регионални двустранни споразумения за свободна търговия, които са неразделна част от този процес. Приемането на Сърбия за членство в СТО ще ускори либерализацията на търговията, което ще доведе до увеличаване на конкурентния натиск, както и до възможността за отваряне на нови пазари. Ето защо особено е важно ТГР „Крайще“ се бързо да се адаптира към новите предизвикателства. Решението е да се постигне ефективно функциониране на пазарите, като се поделят усилията и средствата на частния сектор съвместно с ресурсите на държавните институции в България и Сърбия, за да се създаде благоприятна среда, която да улесни процеса на развитие.

Основните характеристики на пазара на плодове са:

- Повечето от получените плодове се продават на дребно или сепредлагат за закупуване на едро.
- Относително малко производителят знае за на изискванията на клиента.
- Производство е основно насочени към задоволяване на индивидуални и семейни потребности.
- Сериозни проблеми за модернизацията на производството на плодове и тяхното преработване, а и също и в областта на маркетинга.
- недостатъчна готовност да се приемат нови идеи и технологии.
- доминиране на традиционните методи на производство и търговия, упражняване от по-възрастни хора, докато са по-малко, а те по-лесно се обучават и приемат нови идеи и технологии.
- Не се спазват изискванията за качеството и стандарти, които удовлетворяват съвременните потребители.
- Не са още хармонизирани и приведени според европейските изисквания регламентите за стандарт и качество на продуктите, както и подходящи процедури за тяхното приемане.

- продукти на пазара не са сортирани по размер и форма, не са опаковани правилно.

Необходима подкрепа за приоритетите за бъдещото развитие на овощарството в ТГР „Краище“:

- Осигуряване на дългосрочни кредити за засаждане на нови насаждения, създаване на овощни градини, за закупуване на оборудване и машини за отглеждане на плодове и обновяването на съществуващите и изграждане на нови съоръжения, складове за съхранение и преработка на плодове;
- Осигуряване на краткосрочни заеми за оборотни средства (за беритба, опаковане, суровини и материали), които могат да бъдат използвани в производството на плодове

Сред най-важните мерки за подобряване на производството на плодове са стимулите за създаване на нови насаждения, въведен през 2004 г. в Сърбия. Увеличава се размерът на стимулите се за земеделски производители, които използват сертифицирани посадъчен материал и се ориентират към по-интензивни селскостопанско производство, както и висока плътност на засаждане и внедряване на модерни технологии за отглеждане на плодове .

Чрез държавни субсидии прилаганите мерки, за да представи сертифициране на посадъчен материал, чрез повишаване на финансиране майка насаждения основни (ядро) категории, които са необходими за производството на сертифицирани разсад.

След 2007 г. в Сърбия се въведе нова мярка за насърчаване на установяването на здравни зони за сигурност на овощни градини и лозя със сертифициран посадъчен материал за предпазване от заразяване и вредители.

Основните проблеми при сегашната политика на подпомагане на сектора на овощарството са:

- остаряло законодателство в областта на селското стопанство;

- липса на информация за мерките за подпомагане в този сектор при наличието на индивидуални и дребни фермери, произвеждащи плодове в по-слабо развитите селски райони,
- липса на капитал и възможности той да бъде осигурен, поради което е налице страх и нежелание, особено дребните производители да инвестират в отглеждането на овощни градини;
- дълъг период прилагане и бавно прилагане на регламентите и мерките за подпомагане на производители на плодове;
- недостиг на подготвени човешки ресурси.

ОПИСАНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ПРОБЛЕМИ В БЪЛГАРИЯ В ОБЛАСТТА

За развитие на овощарството в ТГР „Крайще“ е много важно да се подчертае, че специален приоритет е използването на местните сортове и запазване на техния генетичен ресурс в общините в Сърбия и България. В района има богат генетичен материал на плодове - ябълки, круши и сливи. Установени са единични дървета или отделни групи от 8 до 10 дървета. Овощните дървета, които могат да бъдат използвани като генетични бази са на възраст между 80 и 120 години и са изправени пред сериозни фитосанитарни проблеми. Общото им здравословно състояние може да бъде характеризирано като много добро за възрастта им. Но върху някои от тях има развиващи болести и са нападнати от вредители плодове, някои от които сериозно застрашават здравето на дърветата. Установени са заболявания, засягащи дървета и клони (ksilofagi) и листата - filofagi. Вредители на плодове (karpofagi) са по-малко важни за съхраняване на генетичен материал, но са с по-високи плодове щети.

Препоръки:

По отношение на подобряване на здравето и оцеляването на плодни дръвчета се препоръчват следните мерки:

1. Трайно маркиране на подходящи генетични овощни дървета;

2. Прилагане на мерки, в съответствие със законите на двете страни по отношение на защитата и опазването на редки растения;
3. Изпълнение на задължителните фитосанитарни мерки, като:
  - Механично отстраняване на стари и мъртви и счупени клони и издънки физиологично състояние;
  - Използване на лицензирани органични защитни средства срещу вредителите в листата и плодовете;
  - Назначаване на лицата, които извършват редовни наблюдения и документиране състоянието на генетичния състав на овощните дървета;
4. Създаването на овощни разсадници с генни банки в ТГР „Крайще” с цел запазване на наследствените качества и подобряване на разсада.
5. Използвайте опита на експерти от двете страни в областта на овощарството.
6. Осигури инфраструктура за съхранение на генетичните ресурси.

Изследването в рамките на проект КРОГ представлява началото на задълбочено проучване на местни сортове в ТГР „Крайще”. Необходими са допълнителни усилия за създаване на програми и планове за специфични дейности, както и постигането на целите и приоритетите, стопанисване с цел съвместно да насърчава развитието на овощарството в региона и по този начин да се повишава качеството на живот в района.

Производителите на овощни плодове използва продукцията си главно за собствена консумация и за производството на ракия и с много малка част се използват за сокове, конфитюри и компоти. Една от актуалните задачи е да се информират за различните възможности за употреба на добитите плодове.

Друга близка задача е производителите на плодове да се обединят в асоциация заедно с няколкото фирми в ТГР „Крайще”, които се занимават с изкупуване и първична обработка на плодове. Препоръчително е да се изработи маркетингова стратегия за продажбата на местните плодове и продуктите, произведени от тях, като те се предлагат на пазара с една търговска марка (бренд). Основната идея на

тази марка е, че производството, изкупуването и преработката на местните плодове се извършва в екологично чиста среда и е получена здравословна органична храна.

Br	Основните цели Намалени Ефект	Основните цели Намалени Ефект	Основните цели Намалени Ефект
1	За изграждането на ефективно и устойчиво овощарство, като сектор на биоземеделието с повишаващи се конкурентоспособност и доходи	За изграждането на ефективно и устойчиво овощарство, като сектор на биоземеделието с повишаващи се конкурентоспособност и доходи	За изграждането на ефективно и устойчиво овощарство, като сектор на биоземеделието с повишаващи се конкурентоспособност и доходи
2	Гарантиране на качеството и безопасността на плодове и на произведените от тях храни	Гарантиране на качеството и безопасността на плодове и на произведените от тях храни	Гарантиране на качеството и безопасността на плодове и на произведените от тях храни
3	Да подпомага развитието на малките стопанства Поддръжка на разходите	Да подпомага развитието на малките стопанства Поддръжка на разходите	Да подпомага развитието на малките стопанства Поддръжка на разходите
4	За да се осигури устойчивото развитие на селските райони,	За да се осигури устойчивото развитие на селските райони,	За да се осигури устойчивото развитие на селските райони,
5	Подготовка за	Подготовка за	Подготовка за

	интеграция в ЕС	интеграция в ЕС	интеграция в ЕС
--	-----------------	-----------------	-----------------

ПРОЕКТНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИКОНОМИКАТА- РЕГИОНАЛНО - някои идеи

1. Наименование на проекта: Създаване и развитие на клъстерите

Кратко описание на проекта:

В условията на свободна конкуренция, либералния пазар и процеса на глобализация и мрежи бизнеса да се създава общинска (регионална) идентичност. Това е важен фактор за икономическото развитие на ТГР „Крайще“. Съвместен пазар, намаляване на разходите за възлагане на обществени поръчки и максимизиране на производството, тъй като съществуващите ресурси са недостатъчни. Клъстерите са географски концентрации на взаимосвързани бизнес и други заинтересовани страни в даден сектор (икономически) и ги свързва това, което е общото и мога взаимно да се допълват. В съответствие с горното определение, както и текущото състояние на сектора на МСП в общината в бъдеще е необходимо да се върви към формирането на клъстери по следния начин:

- хармонизиране на интересите на всички заинтересовани страни
- Изграждане на идентичността на ТГР „Крайще“ на пазара за плодове
- да се повиши качеството на продукцията
- опазване на околната среда и повишаване на качеството на живот на жителите

Разработване на подробен план, който ще се уточни какво да се направи и с какви конкретни теми и темпото

Цели: развитие на сектора на МСП, подобряване на общата икономическа ситуация, по-добър стандарт на живот

Очаквани резултати: по-бързо развитие на сектора на МСП, подобряване на общата икономическа ситуация, по-висок стандарт на живот.

2. Наименование на проекта: „Отваряне на мини-преработвателни съоръжения за плодове”

Кратко описание на проекта

Производителите в ТГР „Крайще” обикновено продават стоки пресни. Не се обръща много внимание на опаковката, калибриране и др. В бъдеще, особено за създаване и стимулиране на малки преработвателни съоръжения, притежавани от Асоциацията на членовете-производители и преработватели от района (пакетиране, охлаждане, нарязване и сушене на продукта), което може да допринесе за увеличаване на добавената стойност. Известни са европейски и местни примери за асоцииране за закупуване на производителите на машини, които могат да допринесат за по-добро качество и по-висока добавена стойност. Основните дейности са: образуването на инициативни групи в общините, които определят нуждите от оборудване и машини, правната основа за сътрудничество в рамките на инициативни групи и как да използват получи оборудване. След пълното формиране на групата се представя на общината за съфинансиране поръчките на оборудване / машини. Общината избира една или две групи за действие, която помага за изплащане на необходимите инициативни групи.

Цели

Създаването на продукти с добавена стойност и отварянето на нови пазари за селскостопански продукти

Очаквани резултати:

- по-висока заетост
- създаването на продукти с добавена стойност
- откриването на нови пазари за селскостопански продукти
- развитие на общността.

3. Наименование на проекта: „Създаване на Център за развитие на земеделието - Агробизнес център (АВС)”

Кратко описание на проекта

При настоящите обстоятелства най-ефективно и икономично, вкл. и чрез общинска помощ в подкрепа на създаването на Център за развитие на земеделието. Този център ще има функциите на общински информационен център, за да помогнат на земеделските производители, преработватели и така нататък. Работата на центъра първоначално ще се финансира от общинския бюджет, а по-късно трябва да достигне до пълна финансова независимост. Във втората фаза, Центърът следва да развива маркетингови дейности и консултантски услуги, разработването на проекти за получаване на финансиране от различни донори и инвеститори, и така нататък. В бъдеще е необходимо да се създаде оперативен план на АВС, който ще определи необходимия брой служители, първоначалната дейност, начина и времева рамка за постигане на финансова устойчивост и така нататък. С развитието на оперативния план трябва да посочи и представи офис / АВС, отпечатване на рекламни и информационни материали.

Цели

Координирано развитие на селското стопанство от един общ център

Очаквани ползи:

- две работни места в началото
- земеделски производители и асоциации имат център, за да се получат

информация, помощ и така нататък

- има център за проектиране на селскостопански проекти, за потенциални инвеститори, клиенти, донори и др.

4. Наименование на проекта: „Укрепване на съществуващите и формиране на нови сдружения и кооперации като стимули за производители за производство и специализация”

Кратко описание на проекта

Кооперациите са възможност за по-бързо развитие на личността, домакинства чрез кооперация на техните ресурси. В общините Босилеград и Трекляно има няколко кооперации. Общините и производителите трябва да инициират и подкрепят създаването на нови сдружения. Ролята на общините в този процес се отразява в насърчаване на първоначалните срещи с фермерите, за да представи предимствата и сливане, технически и финансово подпомагане на производители в образуването и регистрирането на кооперации и сдружения. В началния период, за тези асоциации ще бъде необходимата финансова и техническа помощ. Най-ефективна помощ ще бъде в създаването на съвместни офиси за всички земеделски сдружения, тяхното оборудване, рекламни материали, както и наемане на работа на селскостопански специалисти.

Цели

Целта е да се засили пазарната позиция на земеделските производители и преработвателни предприятия.

Очакваните ползи

Земеделските производители имат център за информация, помощ и така нататък.

Селскостопански сдружения са предпоставки за успешна реализация и развитие

5. Наименование на проекта: „Придобиване на нови знания и въвеждане в практиката нови технологии”

Кратко описание на проекта

В бъдеще е необходимо да се установи постоянен процес на обучение на земеделските производители по начин, който е приемлив и разбираем, както и теми, които са от интерес за тях. Поради това е необходимо да се организира кратка анкета с цел да се определят най-важните теми и области за земеделските производители. Въз основа на резултатите от проучването, е необходимо да се създаде програма за обучение, която е с дефинирани теми, час и място на лекции, най-добрите тренъори, проект... Семинари, практически занятия, и др. трябва да се

провеждат в селата, а за предпочитане някои от лекциите и консултациите да се провеждат в примерно в Кюстендил и Сурдулица. Продължаващия процес на образование трябва да включва както малки, така и големи производители. В бъдеще е желателно производителите на посадъчен материал, машини, съоръжения и други подобни да организират срещи с производителите и да им дават допълнителна информация. Общините трябва да подкрепят такива срещи.

Цели

Придобиването на нови знания и въвеждането им в практиката

Очаквани ползи

Повишаване на нивото и качеството на продукцията, получена чрез прилагане на знания.

7. Наименование на проекта: „Социалното включване на уязвимите групи”

Водещ партньор: община Босилеград

Партньори: Общини от ТГР „Крайще”

Продължителност: 24 месеца

Резюме на проекта:

Общата цел е да се подобрят научните изследвания и развитието на иновациите, които се свързват с по-високи и устойчиви доходи, заетост и образованието за възрастни и хора в неравностойно положение за социалното сближаване.

Насърчаване на социалната икономика на иновациите чрез укрепване на връзките между социални общности и бизнес цели, образование и изследвания. Това действие има за цел да активирате възможности за заетост и намаляване на социалното изключване и изолация в областта.

Целта е: да се подобри в тази област на практика модел на малки овощни градини, цветарници, като се прилагат мерки за заетост и обучение през целия живот

Следва да се повиши и качеството на живота и социалното включване на уязвимите групи. Изграждане на партньорства и мрежи с различни заинтересовани страни, като местната власт, местни НПО, изследователски институции, университети.

Преки бенефициенти ще бъдат ангажирани като мярка за подпомагане на основните целеви групи – най-уязвимите лица в общините на Босилеград и Трекляно (жени, самотни майките и безработните, възрастни трудоспособни хора). За период от 24 месеца, ще се извършват четири групи дейности за реализацията на четирите очакваните резултати:

1. Създаване на шест парникови оранжерии за генериране на приходи;
2. Изграждане на капацитет и умения в областта на градинарството, овощарството, маркетинг и продажби за 60 засегнатите лица;
3. Създаване на два мултиизследователски екипи и други участници от двете страни на границата;
4. Обмен на най-добрите практики и кампании за популяризиране, за да се подобри обмена на опит в региона.

Активност на приоритетни мерки	Активност на приоритетни мерки	Активност на приоритетни мерки	NOSI OCI
1. Увеличаване конкурентоспособността на овощарството 2. Рехабилитация на съществуващите и	1. Увеличаване конкурентоспособността на овощарството 2. Рехабилитация на съществуващите и	1. Увеличаване конкурентоспособността на овощарството 2. Рехабилитация на съществуващите и	

създаването на нови овощни градини, за да се повиши количеството на трайните насаждения	създаването на нови овощни градини, за да се повиши количеството на трайните насаждения	създаването на нови овощни градини, за да се повиши количеството на трайните насаждения	
	Разработване на мерки за увеличаване на средния добив от овощните градини	Разработване на мерки за увеличаване на средния добив от овощните градини	
	Инвестициите в напоителни системи, капково напояване и / или средства против измръзване на овощните насаждения	Инвестициите в напоителни системи, капково напояване и / или средства против измръзване на овощните насаждения	
	Увеличаване на капацитета за съхранение и охлаждане на овощните плодове	Увеличаване на капацитета за съхранение и охлаждане на овощните плодове	

Организация на пазара и пускане на пазара на плодове Организация на пазара на плодове	Организация на пазара и пускане на пазара на плодове	Организация на пазара и пускане на пазара на плодове	
	Организация на пазара на плодове	Организация на пазара на плодове Изготвяне на	

Изготвяне на предложения и свързаните с тях \ изследвания	Изготвяне на предложения и свързаните с тях \ изследвания	предложения и свързаните с тях \ изследвания	
Изследване на пазар	Изследване на пазар		
Избор на експерти за развитието на научните изследвания	Избор на експерти за развитието на научните изследвания		

Система на продължаващо професионално образование	Система на продължаващо професионално образование и провеждането на		
---	---	--	--

	курсове за обучение на сертифицирани специалисти		
	Провеждане на курсове за обучение на сертифицирани специалисти	Провеждането на курсове за обучение на сертифицирани специалисти	Провеждането на курсове за обучение на сертифицирани специалисти